

Bíráói vélemény Balla Tibor: A Nagy Háború osztrák-magyar tábornokai. Tábournagyok, vezérezredek, gyalogsági és lovassági tábornokok, táborszernagyok című – az MTA doktora tudományos cím elnyerésére benyújtott – könyvéről

Balla Tibor a magyar hadtörténészek középgenerációjához tartozik. Eddigi tudományos pályafutása során már számos, szakmailag is fontos és értékes munkával hívta fel magára figyelmet. Életének, így kutatásának egy jelentős részét a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum kiküldötteként az Osztrák Állami Levéltár Hadilevéltárában, Bécsben töltötte és az ott eltöltött, mintegy hét esztendőnek a jelentős részét – a hivatali köztelezettségek teljesítése mellett – saját kutatásokra is fordíthatta. Alapvetően az ottani kutatómunkájának az eredménye, a Budapestben, az Argumentum Kiadó gondozásában 2010-ben megjelent könyve, mellyel az MTA doktora tudományos cím elnyerésére pályázott.

A könyv – amelyet a szerző monográfiaként nevez meg – meglátásom szerint egy olyan archontológia, amely megkerülhetetlen mindazok számára, akik az I. világháború – egykoron Nagy Háború – osztrák-magyar hadtörténelmével foglalkoznak.

Balla Tibor munkája nem előzmények nélküli. Mint írja, Bona Gábor és a jelen véleményem megfogalmazó opponens, hasonló, de más korszakokra vonatkozó munkái (is) adták az ötletet a téma illetően formában történő feldolgozására.

Balla Tibor könyve az adott időszakra és a közös haderőre vonatkoztatva egyedülálló. Aki ismeri a korszak történetére vonatkozó szakirodalmat, az tudja, hogy ilyen összeállítás még nem készült. Németországban immáron két évtizede jelenik meg a Deutschlands Generale und Admirale címmel az a sorozat, amely a német szárazföldi haderő, a légi erő és a haditengerészet, illetve a Fegyveres SS (Waffen SS) és a rendőrség tábornokainak alapos életrajzát közli úgy a Németbirodalom (a korabeli magyar megnevezés és írásmód így!), mint a Németországi Szövetségi Köztársaság vonatkozásában. Ez a sorozat azonban érthetően nem foglalkozik az Osztrák-Magyar Monarchia haderejének tábornoki karárával, de szakmailag szintén inspiráló lehetett a szerző számára.

Aki az előbb jelzett munkákat kézbe veszi, nemcsak egyszerűen életrajzokat kaphat, hanem a közreadott adatok segítségével társadalomtörténeti áttekintést is a fentebb jelzett haderőnek felső vezetéséről.

Balla Tibor – az MTA doktora tudományos cím elnyerésére – benyújtott kötete alapos forrásfeltárás és feldolgozás alapján készült el. Ha valaki veszi a fáradságot és végigolvassa a megadott hivatkozásokat, akkor bécsi és budapesti levéltári forrásokat ugyanúgy találhat, mint kézikönyvek, gyászjelentés gyűjtemények, emlékiratok, feldolgozások, illetve internetes hivatkozások sokaságát.

A pályázó könyvében először is meghatározta azon személyek körét, akiket a vizsgálatába bevont, illetve, akiknek rövid életrajzát elkészítette és közreadta. Ezek a személyek a katonai hierarchia alapján azon tábornokok lettek, akik katonai pályafutások során elérték a tábornagyi, vezérezredek, lovasság, gyalogsági tábornoki, illetve táborszernagyi rendfokozatot. Balla Tibor az estükben a „valóságos” és a címzetes rendfokozattal bírót is vizsgálata tárgyává tette. A bíráló

ugyanakkor úgy véli, hogy a címzetes rendfokozattal rendelkezők esetében célszerű lett volna az olvasó számára jelezni, hogy az miben is különbözik a „címzetes” rendfokozat a „valóságostól”.

Ismeretes, hogy a későbbi időszakban a címzetes rendfokozatot általában azok, a már nyugállományba helyezett személyek kapták meg „kivételesen és kegyelemből”, akik tényleges szolgálati idejük alatt nem nyertek kinevezést az adott rendfokozatba. Ez azt jelentette, hogy az adott rendfokozatban ténylegesen nem szolgáltak a haderő állományában.

A rendfokozati kritériumok alapján Balla Tibor 178 személyt sorolt – okkal és joggal – az Osztrák-Magyar Monarchia haderejének – kifejezetten a szárazföldi haderőről (Heer) van szó, tehát a haditengerészet (Kriegsmarine) hasonló rendfokozatot elért tengernagyait ne keresse senki a kötetben! – „elitjéhez”.

Az életrajzi összeállítások alapján a legfontosabb szempontokat kiemelve elemzéseket is végzett, így vizsgálta a kötetben szereplő személyek születési helyét és idejét, családi hátterét, iskolai végzettségét, nyelvismeretét, katonai pályafutását, kitüntetéseit, a különböző rendfokozatokba történt kinevezéseit, a halálozás helyé és idejét.

Érdekes adalékul szolgálnak azok a számsorok, amelyek a szétesett monarchia egykori tábornokainak 1918 utáni „ország választását” mutatják, hiszen a soknemzetiségű birodalom összeomlását követően „jutott” a 178 tábornokból Ausztriába, Magyarországra, Csehszlovákiába, a Szerb-Horvát-Szlovén (majd később Jugoszláv) Királyságba, de a Román Királyságba és Olaszországba is. 1938 után – Ausztria Németország általi annektálását, illetve a Csehszlovák állam szétesését követően -- számos egykori császári és királyi tábornok a német véderő, a Wehrmacht nyugállományú tagjává lett.

Balla Tibor elemzéséből kiderül, hogy a tábornoki kar – de talán az egész osztrák-magyar tisztikar – esetében a legnehezebb a nemzetiségi meghatározás. A birodalom és a haderő sajátosságából adódóan egyes nemzetiségű és többnyelvű családokban születtek a későbbi katonai vezetők, akik közül a magyarországi születésük ellenére számosan nem lettek magyar állampolgárok, a magyar nyelvet csak részben sajátították el, miközben pl. gyermekeiknek következetesen magyar keresztnéveket adtak.

Fontos megjegyezni azt is, amire a kötet szerzője többször is utalt, hogy a monarchia esetében a birodalom fegyveres erejét az ún. „közös hadsereg és haditengerészet”, valamint a magyar királyi honvédség, illetve a „k. k. Landwehr” alkotta. Ezen három „résznek” azonban nem volt külön tábornoki kara, ahogy vezérkara sem. Azok a honvéd, illetve Landwehr tiszték, akik elérték a tábornoki rendfokozatot – a legalacsonyabb ilyen rang a vezérőrnagyi volt – az egységes tábornoki kar tagjaivá váltak, és mint ilyenek – főleg a háborúk idején – az egyik, illetve másik haderőből átkerülhettek a másikba, illetve az egyikbe.

Egyébként természetesen a „feldolgozott” tábornoki karban, a közös haderőben/közös hadseregben szolgálók alkották a többséget. „Honvéd, illetve Landwehr tábornok” – legalábbis ilyen magas rendfokozatot -- jóval kevesebb ért el.

Balla Tibor munkájának bevezető/elemző részében érdekes megnézni a nyelvismerettel kapcsolatos vizsgálódását. A közreadott adatokból egyértelműen kiderül, hogy a katonai felső vezetők többsége általában három-négy – számosan öt-hat vagy annál is több – nyelvet használtak.

Természetesen azok ismeretének „szintjében” voltak különbségek, de a birodalmi jellegből és a monarchia soknemzetiségű voltából (is) adódott a soknyelvűség. A közös haderőben – akár a hadsereget, akár a haditengerészetet nézzük – a vegyes nemzetiségű összetételű csapatoknál előfordult, hogy három „ezrednyelv” is használatban volt a német vezényleti és szolgálati nyelv mellett. (Amennyiben valamely nemzetiségi legénység aránya elérte a 20 százalékot, akkor az általuk használt nyelv „ezrednyelv” lett, amelyet lehetett az ezredben használni. Így pl. egy magyarországi kiegészítésű közös gyalogezredben a német, a magyar, a szlovák használtatott egyidőben és azt a nyelvet a „szolgálat igényének megfelelően” a hivatásos tisztnek is el kellett sajátítania. Amennyiben ezt nem tette, úgy a magasabb rendfokozatba történő kinevezéskor hátrány érte.)

Balla Tibor munkája alapos, szakszerű munka, amely, amint arra már utaltam megkerülhetetlen kézikönyv mindazok számára, akik az Osztrák-Magyar Monarchia haderejének történetével, különös tekintettel az 1914-1918 közötti időszakokkal foglalkoznak.

Az MTA tudományos címre pályázó szerző munkájával új tudományos eredményeket ért el, a monarchia katonai felső vezetéséről készített munkájával. Hitelesen és forrásokkal alátámasztva mutatta be a tábornoki kar „felső szintjének” a társadalmi összetételét, az egyes személyek katonai pályafutását, szakmai felkészültségét. Úgy vélem könyve jól illeszkedik a Deák István valamint Hajdu Tibor által ebben a témakörben korábban közreadott munkák sorába.

Mielőtt azonban a végleges ajánlással, javaslattal élnék, szeretnék néhány – megítélésem szerint ugyan nem lényegbevágó –, de mégis hasznosítható/hasznosítandó javaslattal élni. Teszem ezt annak ellenére, hogy Balla Tibor pályázata esetében nem kéziratról, hanem könyvről van szó, de mivel úgy vélem, hogy az I. világháború – ma ismételten egyre „divatosabb Nagy Háború – centenáriuma valószínűsítheti a könyv ismételt kiadását.

Először is szeretném megjegyezni, hogy az olvasó számára a bevezető/elemző részben nagy segítséget jelentene, ha a különböző statisztikai adatokat táblázatban láthatná, főleg úgy, hogy először az Ismert és Nem ismert arányokkal találkozhatna. A folyó szövegben a betűk és a számok egymást követő – nem mindig következetes – használata nem könnyíti meg az olvasó helyzetét.

Következetlen a császári és királyi, illetve császári királyi jelző használata. 1889 előtt császári és királyit használni pontatlan s ez főleg az apák foglalkozásának feltüntetésekor változik egyszer így, egyszer úgy. Megjegyezném, hogy a közel kétharmados katonatiszti/katonai tisztviselői családból származó tábornoki kar tagjai – akiket a szerző igen sokszor generálisoknak nevez – esetében az apa foglalkozásánál szerencsésebb lenne feltüntetni a hivatásos katonatiszt megnevezést, mert a rendfokozat a gyermek születésekor gyaníthatóan nem ugyanaz volt, mint, amikor az belépett a katonai tanintézetek valamelyikébe, vagy amikor „felfektették” a Minősítési lapját. Zárójelben természetesen érdemes lehet megadni az apa által elért legmagasabb rendfokozatot.

Tudom nem egységes és következetes – még az adott korabeli forrásokban sem – a kifejezés használata, de az önkéntes esetében inkább az egyévi, mint az egyéves az inkább elfogadott. Egyéves gyermek nem igazán szokott „önkéntesnek állni”. Ugyancsak szakszerűbb a hivatásos katonák esetében nyugállományba helyezésről, mint nyugdíjazásról szólni.

Nem egy esetben következetlen a települések névírása, illetve a megyék megnevezése. Amennyiben azon települések nevét, amelynek van magyar névírasi formája (neve) használja valaki,

akkor következetesnek kell(ene) lenni. Tehát ha Bécs, akkor Grác, vagy Morva-Fehértemplom és nem Mährisch-Weißkirchen. Zágráb vagy Zagreb? S a sort folytatni lehetne. Nyilván apró tévesztés, de előttem nem ismert, hogy lett volna Székesfehérvár vármegye. Inkább Fejér vármegye.

Balla Tibor az életutak megrajzolásakor, illetve a katonai pályafutás elemzésekor utal arra, hogy a monarchia összeomlását követően kik voltak, akik az új államokban szolgálatot vállaltak. Magam úgy tudom, hogy a Magyarországot választók mint nyugállományúak lettek a különböző igazoló bizottságok elnökei, tagjai és nem kerültek vissza a tényleges állományba.

Érdekes ilyen szempontból Habsburg József Ágost tábornagy, királyi herceg esete. Ő nem lett sem a Nemzeti Hadsereg, sem a magyar királyi honvédség „tényleges tagja”, de mint tábornagy – aki nem kerül soha nyugállományba – sajátos „szerepet játszott”. Gyakorlatilag a honvédség ügyeire és a katonai kérdésekre sem volt semmiféle befolyása. (Zárójelben jegyzem meg, hogy a Habsburg királyi hercegek – Ausztria főhercegei – esetében magam bizonyára a H betűnél szerepeltettem volna őket és nem a keresztnévük kezdőbetűjénél, bár lehetséges, hogy a szerzőt a korabeli sematizmusok inspirálták erre a megoldásra.)

Szurmay Sándor esetében – ha az 1919 utáni életutat is nézzük –, a vitézi jelző feltüntetése is célszerű lett volna. Ő egyébként nem lett vezérezredes, abban az értelemben, ahogy a monarchia fennállása alatt vezérezredes lett számos tábornokból. Surmay Sándor gyalogsági tábornokként került nyugállományba, és amikor 1941 júliusában a magyar királyi honvédségben a háromcsillagos tábornoki rendfokozati elnevezések – gyalogsági, lovassági, tüzérségi tábornok, illetve tábornagy – vezérezredesre változtak, módosult az ő rendfokozati elnevezése is. Ezzel a változással magasabb rendfokozatba nem került!

Ausztria német annexiója után az egykori – a kötetben szereplő – tábornokok közül – legalábbis ismereteim szerint – senki nem került ismét tényleges állományba, így Hitlert sem szolgálhatták (42. oldal). Az egykori magasrangú tábornokok a Wehrmacht nyugállományú tagjaivá lettek, de akadt közöttük olyan személy is – amint Balla Tibor munkájában olvashatjuk –, aki rövid időre koncentrációs táborba került és onnantól Göring birodalmi tábornagy közbelépésének köszönhetően került ki.

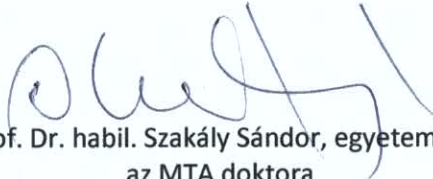
Néhány esetben érdemes lett volna feloldani azt, az olvasónak „furcsa” helyzetet, hogy valaki nyugállományba kerül, de még hadsereg főparancsnok. Itt Kövess Hermannra gondolok, aki a közreadott életrajz szerint, 1918. december 1-én nyugállományba került, de 1918. december 19-ig a császári és királyi hadsereg főparancsnoka. Tudom magam is – saját tapasztalatból –, hogy a monarchia összeomlásának időszakában az egymásnak sokszor ellentmondó források közül nehéz kiválasztani a legpontosabbat, avagy a pontosságához csak közelítőt is.

Végezetül még valamit az észrevételekhez. A 44. oldalon – Melléklet – található egy táblázat, amiről nem sikerült kiderítenem, hogy az mit „mellékelne”. Gyanítom, nyomdai hiba lehet, vagy csak az én képességeimmel nem fejthető meg a „rejtély”.

Összegzésként elmondható, hogy Balla Tibor fontos és jól hasznosítható archontológiai munkát tett le az asztalra, olyat, amely segít tájékozódni az Osztrák-Magyar Monarchia haderejének a történetében és a korszakkal, témával foglalkozók számára alpmű, elengedhetetlen kézikönyv. Ezek alapján, mivel Balla Tibor új tudományos eredményeket produkált és ezzel gyarapította tudományos

ismereteinket javasolom munkáját a nyilvános vitára és annak sikeres védés után számára az MTA doktora tudományos cím odaítélését.

Budapest, 2014. április 17.

Prof. Dr. habil. Szakály Sándor, egyetemi tanár,
az MTA doktora